INDIRA GANDHI NATIONAL CENTRE FOR THE ARTS

RECORD NO. 2877

ROLL NO. 317 / Date of Filming 07-02-05

ACC NO.

Ms. No. 2182

Bundle No.

DEC NO./R. NO.

DESCRITIVE CATALOGUE/TRIENNIAL CATALOGUE VOLUME :

AUTHOR
जयदेव

TITLE
गीतगोविन्द

WITH OR WITHOUT COMMENTARY
सटीक

SUBJECT
काव्य

LANGUAGE
संस्कृत

SCRIPT
देवनागरी

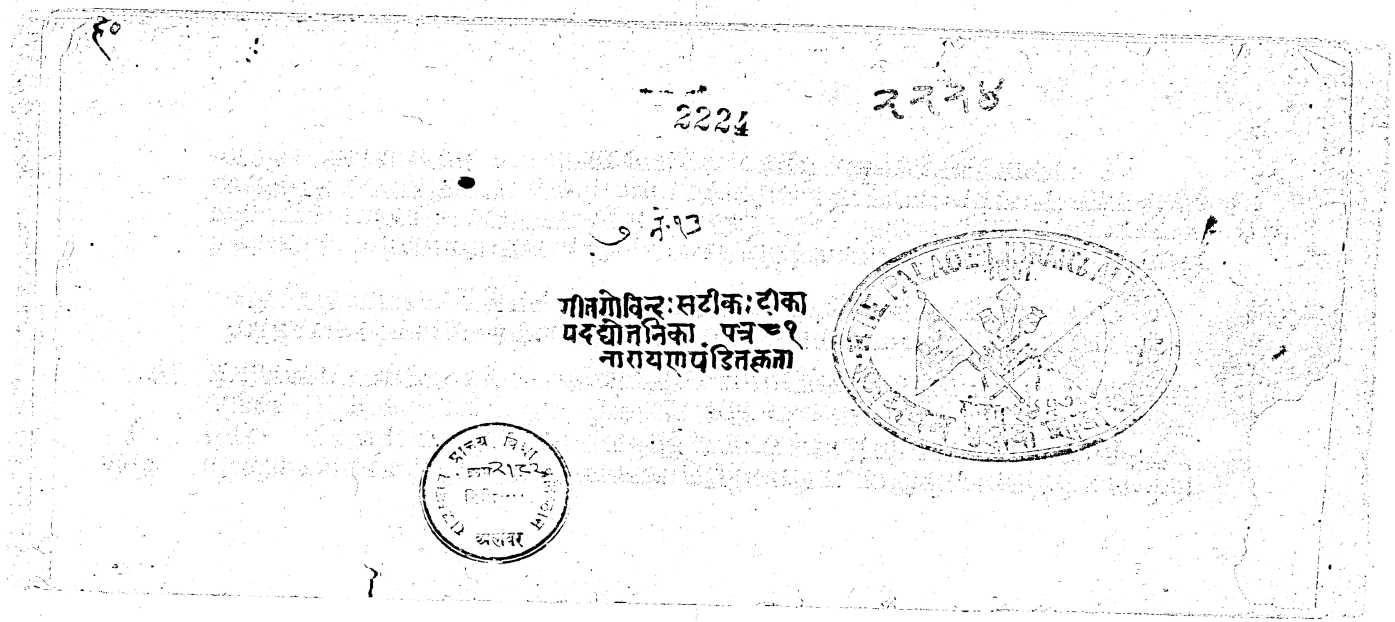
MATERIAL
पेपर

NO. OF FOLIOS-PAGES
F.F. 81

COMPLETE/INCOMPLETE
पूर्ण

REMARKS टीका,
टीका - पदद्योतनिका
टीकाकार - सायण पण्डित

LOCATION
रा० प्रा० वि० प्र० - अलवर

3224
गीतगोविन्दः सटीकः टीका
पदद्योतनिका पत्र ८१
नारायणपंडितकृता

गी॰गो॰ १ ॥ ॐ श्रीगणेशायनमः ॥ भद्रायभवतांभूत्यात्कृष्णः सङ्गक्रिभावितः कालिंदीजलसंसर्गिमेघश्यामोति सुंदरः १ इहकविः प्रारीप्सितस्यग्रंथस्यनिर्विघ्नपरिसमाप्त्यर्थंश्रीकृष्णस्मरणरूपंवस्तुनिर्देश लक्षणं मंगलाचरणंतावदाचरति मेघैर्मेदुरमिति राधामाधवयोःरहःकेलयोयमुनाकूलेज्ञ यंतीत्यन्वयः राधाकृष्णयोरहःकेलयएकांतक्रीडाःयमुनाकूलेयमुनातीरेजयंतिसर्वोत्कर्षेणवर्तं

मेघैर्मेदुरमम्बरंवनभुवःश्यामास्तमालद्रुमैर्नक्तंभीरुरयंत्वमेवतदिमंराधेगृहंप्रापय इत्थंनंदनिदे शतश्चलितयोः प्रत्यध्वकुंजद्रुमंराधामाधवयोर्जयंतियमुनाकूलेरहः केलयः २

तेकथंभूतयोः राधामाधवयोः प्रत्यध्वकुंजद्रुमं प्रथनिर्गतंकुंजलतागृहंप्रतिवर्त्मनिचद्रुत्यइतिनंदनिदे शतोनंदाज्ञयाचलितयोः प्रथवा प्रध्वकुंजद्रुमान्प्रतिउद्दिश्यचलितयोः इतीतिकिंराधे प्रवरं प्रा काशंमेघैर्मेदुरंव्याप्तमित्यर्थः वनभुवः तमालद्रुमैस्तमालवृक्षैः श्यामाः प्रयंकृष्णः नक्तंरात्रौभीरुः भयशीलः प्रतिबालत्वात् तन्नस्मात्कारणात्त्वमेवइमंपुरोवर्त्तिनंकृष्णंगृहंप्रापय २ राम १

इदानींकविः सरस्वतीलक्ष्म्योः कीर्त्तनहर्षंकृष्णस्यसुरतक्रीडावर्णनंकर्तुमाह वाग्देवतेतिजय देवकविः एतंप्रबंधंकृष्णकेलिकथाप्रतिपादकंग्रंथंकरोतीत्यन्वयः कथंभूतोजयदेवकविः वा ग्देवताचरितचित्रितचितसभावाग्देवतायाः सरस्वत्याश्चरितेनवचनरचनाविशेषेणचित्रि

वाग्देवताचरितचित्रितचित्तसद्मापद्मावतीचरणचारणचक्रवर्त्ती श्रीवासुदेवरति केलिकथासमेतमेनंकरोतिजयदेवकविः प्रबंधम् २

तंमंडितंचित्तसदनेगृहंयस्यसः पुनःकथंभूतःपद्मावत्यालक्ष्म्याश्चरणयोश्चारणेनसंवाह नेनचक्रवर्तीन्द्रइवलक्ष्मीसेवयाहिचक्रवर्तित्वंप्राप्नोतिइति कथंभूतंप्रबंधं श्रीवासुदेवेति श्री राधास्तनाश्रीवासुदेवः श्रीकृष्णस्तयोःरतिकेलिकथयासुरतक्रीडाकथनेनसमेतंयुक्तमित्यर्थः २

गी॰गो॰ २ ॥ग्रथकविर्निजग्रंथप्रयोजनमाह यदिहरि इति हेकृष्णभक्तजनदातर्हिजयदेवसरस्वतीप्रएकइत्यन्वयः यदियहिहरिस्मरणेकृष्णचिंतनेसरसंसान्द्ररागोतवमनः ॥स्तीत्यध्याहारः यदियहिविलास

यदिहरिस्मरणेसरसंमनोयदिविलासकलासुकुतूहलं मधुरकोमलकांतप
दावलीप्रएकतदाजयदेवसरस्वती ३

कलासकलासुकुतूहलंविलासः कृष्णविलासः कलाश्चतुःषष्टिः तासुकुतूहलमस्तीतिकथं भूतांजयदेवसरस्वतीमधुरासरसा ॥प्रर्थतः कोमलाशब्दतः ॥तएवकांतामनोहरापदावली पदसन्दोहयस्यासातां ३ रामः २

कविरन्यग्रंथेष्वसमर्थेवहवोगुणाः संतीतिद्योतयन्नाह वाचइति उमापतिधरः कविर्वाचः वचनानिसंदर्भशुद्धिंप्रार्थतः शब्दसन्दर्भविशुद्धिंजयदेव एवजानीतेनान्यइत्यर्थः शरणः कविःदुरूहद्रुतः विषमस्यग्रंथस्यश्रीघ्रोच्चारणतः श्लाघ्यस्तु

वाचः पल्लवयत्युमापतिधरः संदर्भशुद्धिंगिरांजानीतेजयदेवराजशरणः श्लाघ्योदुरूहद्रुतेः शृंगारोत्तरसत्प्रमेयरचनैराचार्यगोवर्धनस्पर्द्धीकोपिनविश्रुतः शुतिधरोधोयीकविर्द्धापतिः ४

निप्रमेयानिवाक्यानितेषांरचनैः प्रबंधैः ॥आचार्यगोवर्धनस्पर्द्धीकोपिनविश्रुतः ॥आचार्यगोवर्धनः कविः शृंगारप्रधानमेवप्रबंधंकरोतीत्यर्थः धोयीलाभाकविर्द्धापतिः कविराजः राजपदेनमहदहंकारकथनश्रुतिधरः श्रुत्याश्रवणमात्रेणैवधारयतिनपुनरर्थादियहणेप्रवीणइत्यर्थः ५

गी० गो० ३ कविरधुनाभक्तानुग्रहार्थंविघ्नाभावार्थंचदशावतारवर्णनमाह प्रलयेत्यादि जगदीशहरेत्यंतंध्रुवम् मालवरागे तृतीयतालेन नितंबिनीचुंबितवक्त्रपद्मः सुकुंडलोद्भासितकुंडलवान्प्रसन्नः संकेतशालां प्रविशन् प्रदोषेमालाधरोमालवरागराजः हेकेशव हे धृतमीनशरीर धृतमीनशरीरवेदो

गौरीमालवरागेणगीयतेस्तृपकताले प्रलयपयोधिजलेधृतवानसिवेदं वि
हितवहित्रचरित्रमखेदं केशव धृतमीनशरीरजयजगदीशहरे १

ऋणार्थंयेन हेजगदीश हेहरे जयउत्कर्षेणवर्तस्व कस्मादित्यतआह त्वंप्रलयपयोधि
जलेकल्पांतसमुद्रजलेवेदंधृतवानसि कथंभूतंवेदं अपरिश्रमंयथातथापुनःकथंस्थावि
हितंकृतंचहित्रचरित्रं समुद्तरणकारणनौकाचेष्टितंयत्रक्रियायाम् १

क्षितिरिति हेकेशवधृतकच्छपरूपेणहेजगदीशहरेजयउत्कर्षेणवर्तस्व तवदृष्टेक्षि
तिः पृथ्वीतिष्ठतीत्यन्वयः कथंभूतेदृष्टे अतिविपुलतरे अतिक्रांतः विपुलतरः पदार्थो
येन पुनः कथंभूतेधरणाः पृथ्याः धरणेतवहनेनयत्किणचक्रंकठोरकर्पिंडस्तेनगरि

क्षितिरतिविपुलतरेतवतिष्ठतिदृष्टे धरणिधरणकिणचक्रगरिष्ठे केशवधृतक
च्छपरूपजयजगदीशहरे २ वसतिदशनशिखरेधरणीतवलग्नाशशिनिः
कलंककलेवनिमग्ना केशवधृतशूकररूपजयजगदीशहरे ३

दृष्टेदृष्टे २ वसतीति केशवित्यादिपूर्ववत् धृतंशूकररूपंयेन तवदशनशिखरेदं
ताग्रभागेधरणीपृथ्वीलग्नासंवर्तवसति तत्रदृष्टांतः शशिनिचंद्रेनिमग्नाअंतस्थिताक
लंककलेव कलंकरेखाइव ३

गीत्यो ४ तवेति हेकेशवधृतनरहरिरूपेत्यनेनसंबोधनं तवकरकमलवरेनखमद्भुतशृंगं दलितहिरण्यकशिपुतनुभृंगं केशवधृत नरहरिरूपजयजगदीशहरे ४ छलयसिविक्रमणेबलिमद्भुतवामन पदनखनीरजनितजनपावन केशवधृतवामनरूप जयजगदीशहरे ५

भ्रमरेणकमलंदल्यते इदंतुवैपरीत्येनाश्चर्यं ४ छलयसीति धृतवामनरूपेणहेअद्भुतवामन आश्चर्यहेतुवामनत्वविक्रमणेपादविक्षेपेकर्तव्येबलिंअसुरंछलयसि वंचयसि कीदृशः त्वमितिसंबोधनेपदाभिति पदनखनीरेणपदनखाग्रसंबंधिजलेनगंगारूपेणजनितंकृतं पावनंलोकपावित्र्यंयेन ५

क्षत्रियेति हेधृतभृगुपतिरूपधृतपरशुरामरूप क्षत्रियरुधिरमयेपयसिजगत्स्नपयसीत्यन्वयः क्षत्रियशोणितविकारेजलेजगत्स्नपयसिस्नानंकारयति स्नानेफलमाह कथमरतंजगत्र अपगतयापंगतकलषं पुनःकथमरतंशमितभवतापंदूरीकृतसंसारतापं ६ वितरसी

क्षत्रियरुधिरमयेजगदपगतपापं स्नपयसिपयसिशमितभवतापं केशवधृत भृगुपतिरूपजयजगदीशहरे ६ वितरसिदिक्षुरणेदिक्पतिकमनीयं दशमुखमौलिबलिंरमणीयंकेशवधृतरामशरीरजयजगदीशहरे ७

ति हेधृतरामशरीरत्वंरणेसंग्रामेदशमुखमौलिंबलिंरावणमस्तकोमहारंदिक्षुदिशासुवितरसिदासि कीदृशंदिक्पतिकमनीयंइंद्रादीनांकाम्यंइच्छाविषयोमित्यर्थः रमणीयंमनोहरंदशदिक्षुदशदानात् ७

गी॰गो॰ ५ वहसीति हेधृतहलधररूप धृतबलभद्ररूप त्वंवपुषिवसनंवरंवहसिधारयसिकथंभ
तेवपुषिविशदेशुभ्रेकथंभृतवसनंनीलाम्बरंजलमेघसदृशंपुनः कथंभृतहलहतिभीत्यालं
गलाघातभयेनमिलिताऽपस्थितायायमुनातद्वदाभादीप्तिर्यस्याभयेन प्रतिश्यामत्वंभवति

वहसिवपुसिविशदेवसनंजलदाभं हलहतिभीतिमिलितयमुनाभंकेशवधृत
हलधररूपजयजगदीशहरे ८ निंदसियज्ञविधेरहहश्रुतिजातंसदयहृ
दयदर्शितपशुघातं केशवधृतबुद्धशरीरजयजगदीशहरे ९

८ निंदसीति हेधृतबुद्धशरीरधृतबुद्धावतारहेसदयहृदयदयासहितांतःकरणप्रहृह
इतिवेदानुकरणदयायांचत्वंयज्ञविधेः क्रतुविधानस्यश्रुतिजातंवेदसमूहंनिंदसिहिंस
यसि कथंभूतंश्रुतिजातंदर्शितपशुघातंदर्शितः प्रतिपादितःपशुनांघातोवधोयत्रइत्यर्थः ९

म्लेच्छेति हेधृतकल्किशरीर धृतकल्क्यवतारत्वंम्लेच्छनिवहनिधनेम्लेच्छसमूहमारणनिमित्तंकि
मपि प्रनिर्वचनीयंकरवालंखड्गंकलयसिधारयसि कथंभूतंकरवालंधूमकेतुमिव प्रा
त्यंतिकतारकापातमिवकरालंभयानकं प्रथवाधूमकेतुरिनिस्तद्वद्दीप्तीभयानकं यथाग्नेः

म्लेछनिवहनिधनेकलयसिकरवालं धूमकेतुमिवकिमपिकरालं केशवधृतकल्कि
शरीरजयजयदेवहरे १० श्रीजयदेवकवेरिदमुदितमुदारंशृणुसुखदंशुभदंभवसा
रं केशवधृतदशविधरूपजयजगदीशहरे ११

सर्वदाहकस्तथाकरवालः म्लेछानांनाशकरइत्यर्थः १० श्रीजयदेवेति हेधृतदशविधरू
पदशप्रकारशरीरश्रीजयदेवकवेरिदंउदितंभाषितंशृणुप्राकर्णयंतिभक्तजनंप्रत्यु
क्तिः कीदृशंउदारंमनोहरंसुखदंसुकामत्वात् शुभदंकल्याणदायकंभवसारंसंसारधेनस्तं ११

गी॰गो॰ ६ उक्तानेवावतारान्पुनः संक्षेपेणकीर्तयति वेदानिति तुभ्यंकृष्णायनमोस्तुइत्यन्वयः कथंभूता. यकृष्णायवेदानुद्धरतेमीनरूपेण पुनःजगन्निवहतेधारयतेकूर्मरूपेण भूगोलंदृष्ट्वीचक्र उद्विभ्रतेकधैर्धारयतेवराहरूपेण दैत्यंहिरण्यकशिपुंदारयतेनृसिंहरूपेण वलिंछलयतेत्यं

वेदानुद्धरतेजगन्निवहतेभूगोलमुद्विभ्रतेदैत्यंदारयतेवलिंछलयतेक्षत्रक्षयंकुर्वते
पौलस्त्यंजयतेहलंकलयतेकारुण्यमातन्वतेम्लेच्छान्मूर्छयतेदशाकृतिकृतेकृ ।
ष्णायतुभ्यंनमः १

छलयतेवामनरूपेण क्षत्रक्षयंक्षत्रियाणांनाशंकुर्वतेपरशु
रामेण पौलस्त्यंरावणंजयतेरामचंद्रेणहलंलांगलंकलयतेबलभद्ररूपेण कारुण्यंदया राम
मातन्वतेविस्तारयतेबुद्धरूपेणम्लेच्छान्मूर्छयतेनाशयतेकल्किरूपेण एतएवदशाकृ ६
तिकृतेदशविधरूपधारिणे १

कविरिदानींगर्जरीरागेणकृष्णस्तोतिगा लक्षणं श्यामासुकेशीमलयद्रुमाणंगदुलसत्यक्षवतल्यया
ताश्रुतेः स्वराणांदधतीविभागंतंत्रिमुखाद्दक्षिणगर्जरीयमिति श्रितेति हेदेवहेहरेजयजयस्वभक्तवृंद
पातेनसर्वोत्कर्षेणावर्धस्व श्रितेत्यादीनिसमयधाःपदानिसंबोधनानिज्ञातव्यानि एहीतियदेहेत्यर्थहे
श्रितकमलाकुचमंडलश्रितंआश्रितंकमलायाःलक्ष्म्याःकुचमंडलंस्तनमंडलंयेन हेधृतकुंड

गर्जरीरागेणगीयतेप्रतिमंढतालेन श्रितकमलाकुचमंडलधृतकुंडला कलितललि
तवनमालजयजयदेवहरे १ दिनमणिमंडलमंडनभवखंडना मुनिजनमानस
हंसजयजयदेवहरे २

लधृतेकुंडलेयेन कलितेति कलिताधृतालालितासुंदरावनमा
लापुष्पदामयेन १ दिनमणीति हेदिनमणिमंडलमंडनस्तूर्यमंडलालंकारभूत हेभवखंडन
भक्तानांसंसारंनाशक हेमुनिजनमानसहंसमुनिजनानांमानसेनमनसिहंसइवहंसमानसे
सरसिहंसोयथास्थितकृत जयजयेति पूर्ववत् २

गी० गो० ७ कालियेति कालियनाम्नः सर्पस्यगंजनहिंसकजनरंजनभक्तरंजकः यदुकुलेति यादवकुलकमलस्यार्क ३ मधुमुरेति मधुमुरनरकसंज्ञकानांदैत्यानांनाशकगरुडासनगरुडवाहनं यस्य सुरकुलेति सुरकुलानांदेवसमूहानांकेलेः क्रीडायाः सुखस्येति यावत्निदानं आदि

कालियविषधरगंजनजनरंजनए यदुकुलनलिनदिनेशजयजयदेवहरे ३ मधुमुर
नरकविनाशनगरुडासनए सुरकुलकेलिनिदानजयजगदीशहरे ४ अमलक
मलदललोचनभवमोचनए त्रिभुवनभुवननिधानजयजगदीशहरे ५

कारणं असुरवधात्तत्कारणत्वम् ४ अमलेति अमलकमलदलवत् निर्मलपद्मपत्र
वत्लोचनेयस्य भवमोचनसंसारभंजक त्रिभुवनेति त्रिभुवनमेवभवनंगृहंतत्रनिधान
मिवनिधिरिव ५

जनकेति जनकसुताया: कृतभूषणकृतालंकार जितदूषणजितराक्षस यद्वाजितपाप समरेति समरेसंग्रामे शमितोमारितोदशकंठोरावणेयेन ६ अभिनवेति सजलमेघसुंदरधृत मंदराचल श्रीमुखेति श्रीमुखलक्ष्मीमेवचंद्रस्तत्रचकोरइव ७ श्रीजयदेवेति हेदेवहेहरेजय

जनकसुताकृतभूषणजितदूषणए समरशमितदशकंठजयजयदेवहरे ६ अभि
नवजलधरसुंदरधृतमंदरए श्रीमुखचंद्रचकोरजयजयदेवहरे ७ तवचरणे
प्रणतावयमितिभावयए कुरुकुशलंप्रणतेषुजयजयदेवहरे ८ श्रीजयदेवक
वेरिदंकुरुतेमुदं मंगलमुज्वलगीतजयजयदेवहरे ९

तयेतिप्रार्थ्यते श्रीजयदेवकवेः इदंउदितमंगलंगीतविशेषः मुदंहर्षंकुरुतेकुरुतात्
भक्तानामितिशेषः कथंभूतंइदंमंगलंउज्वलगीततालानुगमनेनरम्यंगीतेगानंयस्मिन् ९

श्रीगो ८ अथुनाकविः कामोद्दीपकत्वात् वसंतस्यवर्णनव्याजेनकृष्णक्रीडांवक्तुमक्षमान्वक्तिआशिषंददते प येति मधुसूदनस्यकृष्णस्यउरः वक्षस्यलंवोयुष्माकंप्रियं अभिलाषं अनुसरयनुदृत्तमन्वयः क थंभूतंउरः पद्मायाःलक्ष्म्याः पयोधरतटीस्तनपरिसरः तस्यपरिरंभेन आलिंगनेनलग्ननयत्का

पद्मापयोधरतटीपरिरंभलग्नकाश्मीरमुद्रितमुरो मधुसूदनस्य
व्यक्तानुरागमिवरक्तेलदनंगखेदस्वेदक्षुरन्मनुसरयतप्रियंवः १

श्मीरंकुंकुमंकेशरं तेनमुद्रितंचिह्नितमेवेदंवक्षस्थलंनान्यस्यइतिभावः पुनः कथंभूतंव्य क्तानुरागाविवप्रकटानुरागामिव पुनःकथंभूतमुरः खेलेति खेलन् खेलगतिकुर्वन्नयः अनंगः राम ८
कंदर्पस्तस्यखेदेनसुरतायासेनस्वेदंक्षुरोधर्मजलप्रवाहोयत्र २

अथुनाविरहोत्कंठितायाराधायाः काचित्सखीकृष्णवार्तांवक्तुमाह वसंतइति वसंते वसंतकालेकाचि त्सहचरीसखीसरसंहृदंवक्ष्यमाणंवचःराधांप्रतिऊचे अवदत् कथंभूतांराधांवासंतीकुसुमसुकुमा रैः माधवीपुष्पसुकोमलैरवयवैरंगैहपलक्षितांउपलक्षणोक्तीयापुनः कथंभूतांराधांकांतारे द

वसंतेवासंतीकुसुमसुकुमारैरवयवैर्भ्रमंतींकांतारेबहुविहितकृष्णानुसरणाम् अमं
दंकंदर्पज्वरजनितचिंताकुलतयाचलद्राधांराधांसरसमिदमूचेसहचरी २

गमेवर्त्मनिभ्रमंतींपुनः कथंभूतांबहुविहितंवारंवारंकृतीद्वारेणकृतंकृष्णानुसरणंसंधानंयथा
पुनःकथंभूतां अमंदंयथास्यात्तथाकंदर्पज्वरेणकामज्वरेणजनितायाउत्पादितायचिंतातया
आकुलतायाकृत्वाचलंतींउद्गच्छंतींवाधापीडायस्याः २

गीगो ९ पूर्वोक्तमर्थं गीतेनाह ललितेति एतस्यवसंतरागः रागलक्षणं शिखंडिवर्हेत्यादिवद्द्रष्टव्यं पुष्पमूपि कंचुतलतांकुरेणभ्रमंमत्तदावासमनंगास्त्रनिर्मतोमनंगास्यवसंतरागः हेसखिव हरिः इहसरसवसंतेवि हरतियुवतिजनेनसमंन्रत्यतिचेतिध्रुवगतेनपदेनान्वयः हेराधे हरिः कृष्णः इहास्मिन्रवसंतसमये क्रीडतिइतिकामिनिसमूहेनसहनर्त्तनंकरोतिचकुत्रस्थलेइत्यपेक्षायांसमयद्योस्थितेनकदावनवि

वसंतरागेणगीयतेरूपकताले विहरतिहरिरिहसरसवसंते नृत्यतियुवतिजनेनसमंस
खिविरहिजनस्यदूरंते ध्रु· ललितलवंगलतापरिशीलनकोमलमलयसमीरेमधुकरनि
करकरंबितकोकिलकूजितकुंजकुटीरे १

पिनसत्वेनान्वयः कीदृशेवसंतसमयेललितेत्या
दिसप्तमपदीपदानि वसंतसमयविशेषणानि ललितायामनोहरायालवंगलतायालवंगशारवा
याःपरिशीलंतेनसंपर्केणकोमलोगंधमनोहरोमलयसमीरोमलयानिलोयत्र ग्रनेनवायोःसुगं
धित्वशीतलत्वमंदत्वान्युक्तानि मधुकरेति मधुकरनिकरेणभ्रमरसमूहेनकरवितेभिश्रितैः कोकिलैश्च

उन्मदेति उन्मतोमदमदनोहर्षकामोयत्रएवंभूतोमनोरथोयस्यस एवंभूतोयःपथिकवधूजनः
पांथस्त्रीजनः तनजनितः उत्पादितोविलापःपरिदेवनंयत्र ग्रलिकुलेति ग्रलिकुलेभ्रमरसमू
हैः संकुलोव्याप्तः कुसुमसमूहस्तेननिराकुलोव्याप्तः वकुलानांबकुलानांकलापःसमूहोयत्र २
मृगमदेति मृगमदस्यकस्तूरिकायाःसौरभसवशंवदासुरभितोत्साहस्यायततावादिनीवा

उन्मदमदनमनोरथपथिकवधूजनजनितविलापे ग्रलिकुलसंकुलकुसुमसमूहनिरा
कुलवकुलकलापे २ मृगमदसौरभरभसवशंवदनवदलमालतमाले युवजन
हृदयविदारणमनसिजनखरुचिकिंशुकजाले ३

नूतनादलमालायत्रमाल्यायेवां ईदृ
शास्तमालायत्र नूतनयत्रस्तमालोमृगमदगंधमनुकरोतीति युवजनानांतरुणजनानांहृदयंवि
दारयति एवंविधोयोमनसिजः कंदर्पस्तस्ययानिनखानितद्वत्तरुचिर्दीप्तिर्येषांएवंभूतानांकिं
शुकानांपलाशपुष्पाणांजालंसमूहोयत्र ३

गी०गो० २० मदनेति मदनमहीपतेः कामनृपस्यकनकदंडछत्रंतद्वत्रुचिर्यस्यएवंभूतः केसरकुसुमवि काशोनागकेसरपुष्पप्राक्चुर्यंयस्मिन् मिलितेति मिलिताः शिलीमुखाः भ्रमरायेषुतैः पाटल पटलेः पाटलिपुष्पसमूहैः कृतः स्मरतरुणविलासः स्मरतरुणीश्चेष्टितंयत्र ४ विगलि

मदनमहीपतिकनकदंडरुचिकेसरकुसुमविकाशे मिलितशिलीमुखपाटलिपटलकृतस्मर तरुणविलासे ४ विगलितलज्जितजगदवलोकनतरुणकरुणकृतहासविरहिनिकृंत नकुंतमुखाकृतिकेतकिदंतुरिताशे ५

तेति विगलितस्यशिथिलावयवस्यव्रतएवलज्जितस्यजगतः अवलोकनेनदर्शनेनतरुणकरुणो तरुणश्चासौ पुष्पविकाशव्याजेनकृतोल्लासोहासस्तंयत्रविरहिनीति विरहिनिकृंतनानिवियोगिमारकाणि कुंतमुखाकृतीनिभल्लमुखाकाराणियानि केतकिपुष्पाणितैः दंतुरिताव्याप्ताश्चाशादिशोयस्मिन् ५

माधवीकेति माधविकायाः वासंतीलतायाः परिमलेनगंधेनललितेमनोहरेनवमालिकानेवार्यपुष्पाणि जातिः ज्ञातीपुष्पाणितान्यासुगंधोसुमिमनसामपि ऋषिचित्तानामपिमोहनकारिणेमदनजनकेतरुण नायनाश्चाकारएवंधोसहजमित्रे ६ स्फुरदिति वृंदावनविपिनेहरिः क्रीडतिइत्यन्वयः स्फुरत्याः प्रच

माधवीकापरिमललितेनवमालिकजातिसुगंधो सुमिमनसामपिमोहनकारिणितरुणाकार णवंधो ६ स्फुरदतिमुक्तलतापरिरंभणसुकुलितपुलकिचरतेवृंदावनविपिनेपरिसरय रिंगतयमुनाजलपूरने ७

लंतयाश्चप्रतिमुक्तलतायावासंतीलताया: परिरंभणेनालिंगनेनमुकुलितः पुष्पितः पुलकितोदृष्टः आ नंदस्तोयत्र कथंभूतेवृंदावनविपिनेपरिसरभुविमर्यंतंपरिगतंव्याप्तंयमुनाजलंतेनहरतेयस्मिन् ७

गी॰ गो॰ ११ श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवकवेरिदंभणितंउदयतिउदयंप्राप्नोतिप्राप्नोतुइत्यर्थः हरिचरणस्यस्मरति स्मृतिचिंतनंसारोमुख्यंयत्रसरसंसुमनोहरंवसंतसमयवर्णनंयत्र >प्रनुगतः>प्रलुंकृतमदनविकारः कामविलासोयत्र च यद ३ वियोगिनंदुःसहंवसंतवाणंवर्णयति दरेति इहवसंतेगंधवाहोवा युध्यतः >प्रर्धाद्धिरहिणंदहतिइत्यन्वयः किंकुर्वन्नेदरविगलितायाईषद्विकसितायामाल्याः मल्लि

श्रीजयदेवेभणितमिदमुदयतिहरिचरणस्मरणीतसारं सरसवसंतसमयवनवर्णन मनुगत
मदनविकारं च दरविगलितमल्लीवल्लिचंचत्परागप्रकटितपटवासवासयन्काननानि
इहहिदहतिचेतः केतकीगंधबंधुः प्रसरदसमबाणप्राणवन्गंधवाहः

कायाः वल्लिषुलतासु
चंचद्भिः रक्तच्छद्भिः परागोत्पुष्परजोभिः प्रकटितपटवासेः स्फुटीकृतपटवासचूर्णैः काननानिवासयन् सुरभीकुर्वन् पुनः कथंभूतः केतकीपुष्पाणांगंधस्यबंधुर्मित्रं प्रसरंतोये >प्रसमबाणः कामबाणास्तेषांप्राणवत् प्राणइव

वसंतवासरारणमनंगोद्दीपकत्वमाह उन्मीलदिति >प्रमीवसंतसंबंधिनोवासराः दिवसाःपथिकैर्मार्गस्थैर्विरहिभिः कथंकथमपिकेनापिदुःखेननीयंतेउल्लंघ्यंते कथंभूतावासराः उन्मील >त्सोमधुगंधश्च पुष्परसंगंधस्तत्रलब्धा येमधुपाभ्रमरास्तेव्याकुलताः कंपिताः येचतांकु रास्तेषुक्रीडतांकोकिलानांकाकलीकलकलेः कलरवैर्वाचाढे स्तदभाव्यक्तमधुरध्वनिकोला

उन्मीलन्मधुगंधलुब्धमधुपव्याकुलतांकुरक्रीडत्कोकिलकाकलीकलकलैर्ह
नीर्णैर्कर्णज्वराः नीयंतेपथिकैः कथंकथमपिध्यानावधानक्षणप्राप्तप्राणसमासे
सागमरसोल्लासेरमीवासराः

हलैः कष्टजनकत्वेउन्नीर्णैः प्रकाशितैः कर्णज्वरैः प्रव
णेषुतायोयेषु कथंनीयंतइत्यत>आह ध्यानेति ध्यानेनचिंतनेन>प्रवधानंचित्तैकाग्र्यंतेनक्षा
णं>प्रत्यकालप्राप्ताया>प्रनुभूतायाः प्राणसमायानायिकायाः समागमरसेनसंबंधस्तस्य
स्तेनउल्लासोहर्षोयेषांते

गी गो १२ अनेकेति प्रसौसरवीराधिकांप्रतिराह इत्यन्वयः कथंभूतासरवी प्रातरुरेवन्नीमानंसमर्हयथास्यात्त थाकृष्णउपदर्शयतीविषयंकारयतीकीदृशंहरिं अनेकनारीपरिरंभसंभ्रमेणालिंगनादरेणस्फु

अनेकनारीपरिरंभसंभ्रमस्फुरन्मनोहरिविलासलालसम् पुरारिमाराद्रुपदर्शयत्यसौसरवी
समक्षंपुनः राहराधिकाम्

रन्नितस्ततोगछन्मनोहारीमनोज्ञोयोविलासः क्रीडातत्रलालसश्चादरवान्यश्चात्कर्मधारयः

प्रभुनेष्टश्लोकोक्तमर्थमाह चंदनेति रामकरीरागेरूपकताले रागालक्षणं स्वर्णप्रभाभास्वरभूषणंच नीलंनिचोलंसुतनोर्वहंतीकांतेपादोपांतमधिश्रितेयिमानोन्नतारामकरीप्रदिष्टेति हे विलासिनिराधे इहमुग्धवधूनिकरेमनोहरकामिनीसमूहे हरिर्विलसति क्रीडतिकथंभूतेवधूनिकरेकेलिपरे

चंदनचर्चितनीलकलेवरपीतवसनवनमाली केलिचलन्मणिकुंडलमंडितगंडयुगस्मित
शाली १ हरिरिहमुग्धवधूनिकरेविलासिनिविलसति केलिपरे ध्रु० ॥ ॥

क्रीडातत्परे कथंभूतोहरिश्चंदनेनमलयजेनचर्चितंरेखाकारेणानुलिप्तंनीलकलेवरंशरीरंयस्य पीतंसुवर्णवर्णंवसनंवस्त्रं यस्यवनमालायस्यास्तीतितत: प्रत्येकंकर्मधारय: पुन: कथंभूत:के लिता क्रीडयाचलंतीयेमणियुक्तेकुंडलेताभ्यांमंडितंशोभितंगंडयुगंयस्यस्मितेनईषद्धास्येनशो लतेशोभतेततउकर्मधारय: २

गी·गो· २३ पीनेति हेराधेकाचिद्गोपवधूः गोपांगनापीनपयोधरभारभरेणविपुलकुचगौरवातिशयेनसरागंसानुरागंयथास्यात्तथाहरिंपरिरभ्यालिंगयउद्दंचितः प्रातारविधिताउद्गीतः पंचमरागोयेन वाउदंचितः पंचमस्वरोमल्लक्षितोरागोयेन वाउदंचितपंचमरागंउत्कटीकृतपंचमरागं अनु

पीनपयोधरभारभरेणहरिंपरिरभ्यसरागं गोपवधूरनुगायतिकाचिदुदंचितपंचमरागं २ कापिविलासविलोलविलोचनखेलनजनितमनोजंध्यायतिमुग्धवधूरधिकंमधुसूदनवदनसरोजं ३

प्रश्वाह्गायतिरागानंकरोतिकृष्णगानानंतरंस्वयं गायतीत्यर्थः कापिइति काचिन्मुग्धवधूर्मनोहरगोपांगना अधिकमतिशयेनमधुसूदनवदनसरोजंकृष्णमुखांबुजंध्यायतिचिंतयति कीदृशंवदनंविलासेन विलोलयोश्चंचलयोर्विलोचनयोः खेलनेनसंचारेणनजनितउत्पादितोमनोजः कामोयेन ३

कापीति कापिनितंबवतीगोपांगनादयितंकृष्णंकपोलतलेगंडप्रदेशेचारुमनोज्ञंयथास्यात्तथा चुंचुंवचुंबितवतीकथंभूतांकिमपिकार्यलपितुंवक्तुंश्रुतिमूलेकर्णप्रदेशेमिलितासंलग्नाकी दृशकपोलतलेपुलकेरामोद्गमेरचकूलेप्रियप्रेमकथके ४ केलिरिति काचित्गोपीकेलि

कापिकपोलतलेमिलितालपितुंकिमपिश्रुतिमूले चारुचुंबनितंबवतीदयितंपुलकेरनुकूले ४ केलिकलाकुतुकेनचकाचिदमुंयमुनाजलकूले मंजुलवंजुलकुंजगतंविचकर्षकरेणदुकूले ५

कलाकुतुकेनहेतुनाष्टगारसक्रीडातात्पर्येणहेतुना करेणहस्तेनअमुंकृष्णंदुकूलेपरवरप्रेविचकर्ष आकृष्टवती अथभरतं अमुंयमुनाजलेकूलेयमुनाजलोपलक्षितकूलेनीरेमंजुलोमनोहरोयोवंजुलकुंजोवेतलतागहनंतत्रगतं वर्तमानं ५

गी० गो० २४ करतलेति काचिद्युवतिर्गोपांगनाहरिणाकृष्णेनप्रशंसंस्तुना रासरसेगोपक्रीडानुरागेसहन त्यपराकृष्णसमकालंनृत्यती कथंभूतेरासरसेकरतलयोः हस्तयोस्तालेनचपेटध्वनिनात रलयाचंचलयावलयावल्याकंकणपंक्तयाकलितः मिश्रितः कलस्वनवंशोऽव्यक्तमधुरशब्द

करतलतालतरलवलयावलिकलितकलस्वनवंशे रासरसेसहनृत्यपराहरि
णयुवतिः प्रशंसते ६ श्लिष्यतिकामपिचुंबतिकामपिकामपिरमयतिरामां प
्रणतिसस्मितचारुपरामयरामनुगछतिवामां ७

हेराधेश्रीकृष्णः कामपिगोपिकांश्लिष्यति आलिंगतितथाकामपिचुंबति तथाकामपिरामां सहितोवंशोवेणुर्यत्र ६ श्लिष्यतीति रमयतिक्रीडयतिदर्शनायिकांसस्मितचारुसहासमनोहरंयथास्यात्तथापश्यति प्रणतांवा मांसुंदरीं अनुगछतीत्यर्थः ७

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवकवेरिदंगीतंप्रभानिकल्याणनिवितनोतु वर्धयतु प्रथाकृतानां कीदृशंगीतं अद्भुतं आश्चर्यकरं केशवस्यकृष्णस्यकेलिरम्यंक्रीडाहर्षोयत्र अद्भुतंयशपात्स

श्रीजयदेवकवेरिदमद्भुतकेशवकेलिरहस्यं वंदावनविपिनेललितंवितनोतु
प्रभानियशास्यम् ८ पद ४

र्वासांप्रीत्युत्पादनात् वंदावनविपिनेवंदावननाम्निवनेललितंनानारसान्वितमित्य र्थः यशस्यंयशः सहितंयशस्करमित्यर्थः ८

विश्वेषामनुरंजनेनजनयन्नानंदमिंदीवरश्रेणीश्यामलकोमलैरुपनयन्नंगैरनंगोत्सवं स्वच्छंदंव्रजसुंदरीभिरभितः प्रत्यंगमालिंगितः शृंगारः सखिमूर्त्तिमानिवमधौमुग्धोहरिः क्रीडति

हेसखिराधेमधौवसंतेमुग्धोमनोहरोहरिः क्ष्मः क्रीडतीत्यन्वयः कइवमूर्त्तिमान्शृंगारोरसइव किंकुर्वन्नमनुरंजनेनानुरागेणविश्वेषांसर्वेषांभक्तानांआनंदंसतोजनयन्नुत्पादयन्पुनः किंकुर्वन्नीदीवरश्रेणीनीलोत्पलमालातद्वत्श्यामलकोमलैरुपनयन्नंगैरंगोत्सवंकामहर्षंउपवेनप्रत्यंगंप्रत्ययवेआलिंगितःगोपीभिरेकदालिंगनयायपरंगात्रंनयातदेवालिंगितमितिभावः श्यामोभवतिशृंगारःसितोहासःप्रकीर्त्तितइति शृंगारविशेषणान्यष्टौतानिपदानि१

मलयानिलस्पृक्सहत्वेकारणमाह आद्येति हेराधे आद्येदानींवसंतसमयेश्रीखंडशैलानिलः मलयजपवनः उत्संगोक्रोडेवसंतोयंभृंगाः सर्पाः तेषांयोकवलःक्षयादिवयासोपनायादिव ईशाचलंहिमाचलंप्रालेयभवनेछयानुहिनमज्जनेछयानुसरति आनुगछति

आद्योत्संगवसद्भृंगाकवलःक्षयादिवेशाचलंप्रालेयभवनेछयानुसरतिश्रीखंडशैलानिलः किंचस्निग्धरसालमौलिमुकुलान्यालोक्यहर्षेदियादुन्मीलंतिकुहूः कुहूरितिकलोन्नालाः पिकानांगिरः २

किंचमलयानरेपिकानांगिरोवाएयःस्निग्धरसालमौलिमुकुलानिकोमलचूताग्रभागास्तवकेकुंडलानिआलोक्यदृष्ट्वाहर्षेदियादानंदोदयात्उन्मीलंतिउन्नछंतिकथंभूतागिरःकुहूःकुहूरित्याकारेणव्यक्तमधुरशब्देनउन्नालाःप्रकटाः २

कविः कथोपक्रमंत्याकालोकानाऽऽशिषयति रासोल्लासेति हरिः कृष्णवः युष्मान् पातु इत्यन्च
यः कथंभूतोहरिः रासोल्लासभरेणगोपक्रीडायांहर्षातिशयेनविभ्रमभृतांभ्रंगारविलासधा
रिणीनाऽभीरवामभ्रुवां गोपांगनानांऽप्रत्येकंसमीपेनिर्भरंगाढंयथास्यात्तथाऽउरः वक्षस्थ

रासोल्लासभरेणविभ्रमभृतामाभीरवामभ्रुवामभ्यर्णेपरिरभ्यनिर्भरमुरः प्रेमां
धयाराधया साधुत्वदृदनंसुधामयमितिव्याहृत्यगीतस्तुतिव्याजादुद्गदचुंबितःस्मि
तमनोहारीहरिः पातुवः इतिश्रीगीतगोविंदेजयदेवकविराजविरचितेसामोद दा
मोदरोनामप्रथमःसर्गः १

लंपरिरभ्यालिंगराधयाऽऽरंभकटंयथास्यात्तथागीतस्तु
तिव्याजात्गानप्रशंसाछलेनचुंबितः किंकृत्वात्वदृदनंत्वत्मुखंसुधामयममृतमयंसाधुशोभ
नंइतिव्याहृत्यउक्त्वाकथंभूतोहरिः स्मितमनोहारीराधायाः चुंबनकौशलंदृष्ट्वास्मितेनईक्षणा
स्येनमनोहर्तुंशीलंयस्यसः इतिश्रीगीतगोविंदटीकायांप्रथमः सर्गः १

विहरतीति राधारहः एकांते सखीउवाच कथंभूतराधावनेवंदावनेहरौकृष्णेविहरतिक्रीड
तिसतिविगलितनिजोत्कर्षात्गतसौभाग्यात् ईर्ष्यावशेनप्रसहिष्णुतया अन्यतोऽन्यस्मिन्
स्थलंगताकथंभूतेहरौसाधारणप्रणये अन्यगोपीतुल्यप्रेम्णि प्रतएवक्वचिदपिलता

विहरतिवनेराधासाधारणप्रणयेहरौविगलितनिजोत्कर्षादीर्ष्यावशेनगतान्यतः
क्वचिदपिलताकुंजेगुंजन्मधुव्रतमंडलीमुखरशिखरेलीनादीनास्यवाचरहःस
खीम् १

एहेलीनागुप्ता कथंभूतेलताकुंजेगुंजानांगभीरशब्दंकुर्वतां मधुव्रतानांभ्रमराणांमंडल्या
समूहेनमुखरशिखरे शब्दायमानाग्रभागे अतएवदीनापिदुःखितापि १

गी०गो० श्लोकोक्तमर्थं गीतेनाह संचरदिति हे सखि ममसतः हरिः कृष्णस्मरतिकण्ठभरतंहरिसंचरता
२७ उन्नम्रता ॥अधरसुधायामधुरेण ॥अधरामृतेनमनोहरेणध्वनिनाशब्देनमुखरितः प्रादितोमो
हननामावंशोयेन पुनः कीदृशंचलितः ॥आवर्जितः दृगंचलः कटाक्षोयस्यचंचलमौलिः शि

गुर्जरीरागेणगीयतेस्मकतालेसंचरदधरसुधामधुरध्वनिमुखरितमोहनवंशं
चलितदृगंचलचंचलमौलिकपोलविलोलवतंसं १ रासेहरिमिहविहितविला
संस्मरतिमनोममकृतपरिहासं ध्रु०

खरंयस्यकपोलेगंडस्थले विलोलः चं
चलः वतंसः कर्णाभरणंयस्यसः ततः प्रत्येकंकर्मधारयः पुनः कीदृशंहरिं इहरासेगो
ष्ठीक्रीडायांविहितविलासंकृतक्रीडंपुनः कीदृशंकृतपरिहासंविहितंपरिहास्यंयेनतं १

चंद्रकेति चंद्रकेणविचित्रकर्णचिन्हेनचास्तशोभमानानांमयूरशिरखंडकानांमयूरभिक्षनांमंडलेन.
समूहेनवलयिताः वलयाकारेणवेष्टिताः केशायस्यतं ॥अतएवप्रचरेणविस्तीर्णेनपुरंदरधनुषा
इंद्रधनुषा ॥प्रचुरंजितस्निग्धमेदुरोनिविडः स्निग्धः सुदिरः मेघस्तद्वत्सुवेशंसुंदरं २ गो

चंद्रकचारुमयूरशिखंडकमंडलयितकेशं प्रचुरपुरंदरधनुरनुरंजितमेदुरमुदिरसु
वेशं २ गोपकदंबनितंबवतीमुखचुंबनलंभितलोभं वंधुजीवमधुराधरपल्लवमु
ल्लसितस्मितशोभम् ३

पेति गोपकदम्बस्यवल्लवसमूहस्यनितंववतीनांस्त्रीणांमुखचुंबनेनलंभितः प्रापितः लोभायेन पुनः कीदृशंवंधुजीवमिववंधुकपुष्पमिवमधुरः वल्लभोधरपल्लवः ओष्ठपल्लवीयस्य उल्लसितेनप्रकटेनस्मितेनशोभायस्यतं ३

विपुलेति विपुलावहलाः पुलकारोमोद्गमायथोस्ताभ्यांभुजपल्लवाभ्यांवलयितंवेष्टितंबल्लवानां
आभीराणांयुवतिसहस्रंगोपिकाबृंदंयेन पुनःकीदृशंकरोचचरणोरुरश्चरणेषांसमाहारःकर
चरणोरस्तास्मिन्प्रवर्त्तमानानांमणिगणयुक्तभूषणानांकिरणनदीस्याविभिन्नंदीप्तंतमिप्रंमंध

विपुलपुलकभुजपल्लववलयितबल्लवयुवतिसहस्रं करचरणोरसिमणिगणभूषणकि
रणविभिन्नतामिस्रम् ४ जलदपटलबलदिंदुविनिंदकचंदनतिलकललाटंपीन
पयोधरपरिसरमर्दननिर्दयहृदयकपाटं ५

कारंयेन ४ जलदेति पुनःकीदृशंहरिं
जलदपटलेमेघसमूहेचलतः संभजतः इंद्रोध्रुवंदृश्यविनिंदकसमानंचंदनतिलकंचंदनकृतति
लकंयत्रतादृशंललाटंयस्य अतोभ्रतोयमेयं पुनःकीदृशंपीनानांमांसलानांपयोधराणांस्त
नानांपरिसरस्यपर्यंतदेशस्यमर्दनेनिर्दयंदयारहितंहृदयकपाटंयस्य ५

मणिमयेति मणिमयेनमणिरूपेणमकरेणमनोहराभ्यांकुंडलाभ्यांमंडितोऽलंकृतोगंडोगंड
स्थलोयस्यपुनः कीदृशंउदारमहांतं अभिष्टदातारंवा पुनः कीदृशंपीतवसनं अनुगाताआश्रि
तामुनयोमननशीलाः मनुजालोकाः सुरादेवाअसुरसुरादैत्यवरास्तेंयवरास्तेंपरिवाराः परि

मणिमयमकरमनोहरकुंडलमंडितगंडमुदारं पीतवसनमनुगातमुनिमनुजसुरासु
रवरपरिवारम् ६ विशदकदंबतलेमिलितंकलितंकलिकलुषभयंशमयंतं
मामपिकिमपितरंगदनंगदशमनसारमयंतं ७

जनायस्यतं ६ विशदेति विशदकदंबतलेविमलकदंबतलेमिलितं उपस्थितं पुनःकीदृशंक
लिकलुषभयंकलिकालजातयाऽयंशमयंतं पुनःकीदृशंमामपिकिमपि अनिर्वचनीयंयथा
स्यात्तथातरंगात्उछलन् अनंगोयथातादृश्यादृश्यमनसाहृदयेनचरमयंतं ७

गी·गो· प्रथमेति प्रथमसमागमेनन्तनसान्निध्यनलज्जितयालज्जायुक्तया कथंभूतंकृष्णंवेलद्वपूरीक
२० रणायपदनिकुशलानिवाच: चादुशतानिस्तवशतानिनेरनुकूलं श्रानुकूल्यकारकंमदुकोमलं
मधुरस्मितपूर्वकंभाषितंयस्या: सातथा शिथिलीकृतजघनेदुकूलजघनस्थितपदवल्लंयेन

प्रथमसमागमलज्जितयापटुचाटुशतैरनुकूलं मृदुमधुरस्मितभाषितयाशिथिलीकृत
जघनदुकूलं २ किशलयशयननिवेशितयाचिरमुरसिममैवशयानं कृतपरिरं
भणचुंबनयापरिरभ्यकृताधरपानम् ३

२ किशलयेति किशलयशयनेपल्लवकृतशय्यायांनिवेशितयानुप्रवेशितया ममैवउरसि
वक्षस्यलेचिरंशयानंकृतालिंगानमित्यर्थ: कृतंपरिरंभणंसर्वतश्चालिंगनपूर्वकंचुंबनंयया
सापरिरभ्यश्चालिंग्यकृतंश्चधरपानंउष्ठ्यानंयेन ३

श्रलसेति श्रलसेनसुरतसौख्येननिमीलितेमुद्रितेलोचनेनेत्रेयस्या सा पुलकावल्पारोमां
चयंतयाललितौमनोहरौकपोलौयस्यतं श्रमजलेनसुरतजनितेनवारिणासिक्तंकलेवरंय
स्या: सातया वरमदेनमदात्उत्तमकामजनितहर्षात् श्रतिलोलं श्रतिचंचलंसत्तस्मिमत्य

श्रलसनिमीलितलोचनयापुलकावलिललितकपोलं श्रमजलसिक्तकलेवरयावर
मदनमदातिलोलं ४ कोकिलकलरवकूजितयाजितमनसिजतंत्रविचारं श्लथकु
सुमाकुलकुंतलयानखलिखितधनस्तनभारं ५

र्थ: ४ कोकलेति कोकिलानांक
लरववत् श्रव्यक्तध्वनिवत्कूजितंशब्दोयस्यास्तया जित: मनसिजतंत्रविचार: कामशास्त्र
सिद्धांतोयेन श्लथा: शिथिला: कुसुमाकुला: पुष्पवासा: कुंतला: चूर्णकुंतलायस्या: सातया
नखैर्लिखितंश्चिह्नितोधनोनिबिड: स्तनभारोयेन ५

चरणेति चरणयोः पादयोरणिनोशिञ्जितेनोमणिनूपुरेणयस्याः सातयापरिपूरितेनपूर्ण
कृतंसुरतवितानंसुरतसमरहेत्यनतंमुखरराशब्दायमानाविघूरवलाऽऽसुक्तामेखलकाचीयस्याः
सातयासकचग्रहंकेशाग्रहणसहितंचुंबनदानंयस्यसः ६ रतिसुखेति रतिसुखसमयेसुरतसुख
कालोरसेन प्रीत्याप्रलसेयाऽऽलसयुक्तया ईषन्मुकुलितनयनसरोजइवन्मीलितनेत्रकमले

चरणरणितमणिनूपुरयापरिपूरितसुरतवितानंमुखरविघूरवलमेखलयासकचग्रह
चुंबनदानं ६ रतिसुखसमयरसालसयाईषन्मुकुलितनयनसरोजनिःसहनियतिते
ननुलतनयामधुसूदनमुदितमनोज्ञं ७ श्रीजयदेवभणितमिदमतिशयमधुरिपुनिधुवन
शीलंसुखसुत्कंठितगोपवधूकथितवितनोतुसलीलं ८ यस्यतनिःसहाऽसमर्थानियतिता
नुलताशरीरलतायस्याःसाकचग्राभरांकृष्णमधुदैत्यंसदयंतितं उदितमनोज्ञंज्ञातकामं ७ श्रीजयदेव
ति इदंश्रीजयदेवेनभणितंउक्तगीतंभरत्यारलोकंकंसुभरंरोहिकंचवितनोतुकथंभरतंजयदेवभणितंश्र
तिशयंअधिकंमधुरिपुनिधुवनशीलंकृष्णसुरतचरितेयस्मिन्पुनःकीदृशऽउत्कंठितयागोपवध्वाराधि

हस्तेति हेसखिगोविंदंकृष्णंयत्रयामिदर्शनेनहृष्यामिचहर्षंप्राप्नोमि कथंभरतंगोविंदंकाननेवृंदावने
व्रजसुंदरीगणवृतंगोपीसमूहेनवेष्टितं पुनःकथंकीदृशंमामुद्दीप्तमोदृष्ट्याहस्तस्वस्तविलासवंश
हस्तात् स्रस्तोविगलितः विलासवंशः क्रीवंशोयस्यतंपुनःकीदृशंश्रन्नुभ्रवल्लिमतीनांकुटिल

हस्तस्रस्तविलासवंशमनुभ्रवल्लिमदृष्ट्वीवंदोत्सारिदृगंतवीक्षितमति खेदाईगंड
स्थलं मामुद्दीप्तविलज्जितस्मितसुधासुधाननंकाननेगोविंदंव्रजसुंदरीगणवृतंपश्या
मिहृष्यामिच १

श्रूलतायुक्तानांवल्लीवीनांगोपीनांवृंदेसम्रहेउत्सारिऊर्द्धप्रसरण
शीलंतिर्यगामिदृगंतवीक्षितंकटाक्षेयणंयस्यपुनः कीदृशंप्रीतिखेदेनातिधर्मेणाईगंडा
स्थलंयस्यपुनःकीदृशंविलज्जितस्मितसुधाश्रीहास्यतदेवसुधाश्रीमतंतंनमुखाननमनोहरंसु
रवंयस्यतं १

गीतः १० २२ दुरालोकेति हेसखिदुरालोकः दुःखेनालोक्यतेवियोगिनांउद्वेगजनित्वात् दुरालोकः स्तोकोल्पः स्तवकोगुच्छोयस्याः सानवकाशोकलतिकाया विकाशः उद्योतः मध्यधयतिपीडयति किंचकासा रोपवनमवनोपिसरोवरनिकटवनयवनोपिमांध्यधयति अधिचक्रतानाउगम्नाणंइर्यसु

दुरालोकस्तोकस्तवकनवकाशोकलतिकाविकाशः कासारोपवनमवनोपिध्यधयति
अधिभ्राम्यद्भृंगीरणितरमणीयानसुकुलप्रसूतिश्चतानांसरिशिरवरिणीयंसुरव
यति २

कुलप्रसूतिः कलिकोद्भवः मांनसुखयति कथंभूतान्भ्राम्यंतीनांचलंतीनांभृंगीणंभ्रम
रीणांरणितेः शब्दितेः रमणीयामनोज्ञायेत्यर्थः शिरवरिणीप्रशस्ताप्रभागवती २

अधुनाकविर्लोकानाशिक्षयति साकूतेति नवःसशृंगारस्तरुलोकाकेशवोवः युष्माकंभक्तानां
लक्ष्मीदुःखंहरतुहरीकरातु कीदृशः केशवः गोपीनांनिभृतंगोप्यंभावंनिरीक्ष्यदृष्ट्वाकांचिद्दयि
तांवक्षसांअंनमनसिचिरंचिंतयन्पुनः कीदृशः मुग्धमनोहरमोहनयुक्तसुंदरः कीदृशानि

साकूतस्मितमाकुलाकुलगलद्धम्मिल्लमुल्लासितभ्रूवल्लीकमलीकदर्शितभुजा
वाल्लार्द्रहस्तस्तनम् गोपीनांनिभृतंनिरीक्ष्यदयितांकांचिच्चिरंचिंतयन्नंतर्मुग्ध
मनोहराहरतुवः क्लेशंनवःकेशवः २ इतिश्रीगीतगोविंदेजयदेवकृतेक्लेशहर
केशवोनामद्वितीयः सर्गः २

भृतंसाकूतंसाभिप्रायंस्मितमिषद्धास्यंयत्रआकुलाकुलंअ
स्तव्यस्तं गलन्नुत्सुकिभवन्धम्मिल्लःकेशपाशोयत्रउल्लासिताऽच्छेः कृताभ्रूवल्लीलताय
त्रअलीकेनध्वलेनदर्शितः भुजावाल्लार्द्रहस्तस्तनायस्मिन् भुजाचवाल्लाश्चवभद्रहस्ताश्चस्त
नोचेतिद्वंद्वः २ इतिश्रीगीतगोविंदटीकायांपदद्योतनीकायांद्वितीयः सर्गः २

गी·गो २३ इतिराधायाविरहव्यथासुक्काकृष्णस्यविरहव्यथामाह कंसारिरपि कृष्णोपिराधां हृदयेममसिप्राधायसस्याप्यव्रजसुंदरीरपीस्तत्याजत्यक्तवान् कीदृशीराधांसंसारेवासनाव्व ऋस्तस्यभ्रंरवलांनिगडस्तस्यां १ इतस्ततेति समाधवः कलिंदनंदिनीतटांतकुंजेयमुनाकूले

कंसारिरपिसंसारवासनाबद्धभ्रंरवलां राधामाधायहृदयेतत्याजव्रजसुंदरी: १
इतस्ततस्तामनुसृत्यराधिकामनंगबाणव्रणखिन्नमानसः कृतानुतापःसकलिं
दनंदिनीतटांतकुंजेनिषसादमाधवः २

लतागृहेनिषसादस्थितवानित्यर्थः किं
कृत्वाइतस्ततःअनेकस्थानेषुतांराधांअनुसृत्याविष्य कीदृशःअनंगबाणव्रणेनकाम
बाणक्षतेनखिन्नदीनंमानसंमनोयस्यसः कृतानुतापः कृतमश्चात्तापः २

कृतानुतापत्वमेवाहगीतेन मामियमितिहरिहरीतिखेदानुकारेसाराधाहतादरतयाहतबहुमानत्वे
नेकुपितेवकांयप्रासेवगता अन्यस्थानेगतामाकृष्णंबधनिचयेनगोपीसमूहेनवृते वेष्टितंवि
लोक्यचलिताइतोगताइतिभिन्नेवबाक्यरचना मयापिकृष्णेनापिसापराधतयाकृतापराधत्वेनहे

गुर्ज्जरीरागेणगीयतेप्रतिमठताले मामियंचलितांविलोक्यवृतं बधनिचयेनसामराधत
यामयाननिवारितांतिभयेन १ हरिहरिहतादरतयागतासाकुपितेव क्वकिंकरिष्यति
किंवदिष्यतिसाचिरंविरहेण किंधनेनजनेनकिंममजीवितेनगृहेण २

निवारिता यद्वाकिंभरतेनमयाअतिभयेन अतिशयितंभयंयस्येति १ तेनाअतिभयेन
धाचिरंविरहेणचिरकालवियोगेनकिंकरिष्यति किंचवदिष्यति इतिसारा
नकिंधनेनच किंजीवितेनच किंगृहेणच किंतांविनासर्वंविफलमित्यर्थः २

गी·गो· २४ चिंतयामिति ॥अहंतदाननंराधामुरवंचिंतयामिस्मरामि कीदृशंतदाननंरोषभरेणक्रोधातिशयेनकु
टिलेभ्रुवोर्यस्मिन् किमिवशोणमब्जमिवरक्तोत्पलमिव कीदृशंशोणपद्मउपरिभ्रमताभ्रमरे

चिंतयामितदाननंकुटिलभ्रुरोषभरेण शोणमब्जमिवोपरिभ्रमताकुलंभ्रमरेण ३ ता
महंहृदिसंगतामनिशंभृशंरमयामि किंवनेनुसरामितामिहकिंवथाविलपामि ४

ण॥आकुलं ३ तामिति ॥अहंहृदिसंगतांस्थितांराधां॥अनिशंवारंवारंभृशमतिशयेनरमया
मिक्रीडयामीतिभावनाद्इह वनेतांराधांकिं॥अनुसरामिहृदिसंगतत्वादेवंवथाव्यर्थमेवकिंविलप
यामिविलापंकरोमि ४

हृदिसंगतांतांप्रत्याह तन्वीति हेतन्वी॥प्रसरयया॥प्रसहिस्मृतयाखिन्नंदुःखितंतवहृदयं॥आकलया
मितर्कयामितत्तस्मादहंनवेद्मिनजानेकुतः॥कुत्रगतासितेनकारणेननतेतुभ्यंनानुनयामिनप्रसाद्या
मिक्रियायायमभिप्रेतेतिसंप्रत्यनात्वं ५ दृश्यसइति हेराधेत्वंममपुरतः॥प्रत्रेगतागतंगमना

तन्विखिन्नमसरयाहृदयंतवाकलयामि तन्नवेद्मिकुतोगतासिननतेननतेऽनुनयामि
५ दृश्यसेपुरतोगतागतमेवमेविदधासि किंपुरेत्रससंभ्रमंपरिरंभणंतददासि
६ क्षम्यतामपरं कदापितेवदंतंकरोमि देहिसुंदरिदर्शनंममन्मथेनरुनोति ७ १

गमनमेवंविदधासिकरोषीतिदृश्यते तर्हिपुरेवसर्ववत्सस्त्रंभंसवेगंपरिरंभणं॥आलिंगा
नंकिंकेनकारणेननददासि ६ क्षम्यतामिति हेसुंदरिसर्ववत्कृतमपराधंक्षम्यतां ॥अपरमीदृ
शंतवापराधं कदापिनकरोमि ॥अतएवममदर्शनंदेहि यतः॥अहंमन्मथेनकामेनरुनोमि पीडां

गी॰गो॰ २५ वर्णितमिति. जयदेवकेनइदंगीतंवर्णितं कीदृशेनजयदेवकेनहरेः प्रथमेनकृष्णस्याधीनेनपुनः कीदृशेनकिंदुविल्वजयदेवकुलं तदेवसमुद्रस्तस्मात्संभवोयस्यैतादृशोरोहिणीरमणश्चंद्रइ वयथासागरादुत्पन्नश्चंद्रमास्तथाकिंदुविल्वासत्रोजयदेवइति च अमरुपल्लवमितिइतिहवोक्त प्रकारेणस्मरेणकामेनतस्यैराधायैअस्त्राणिकेदृअर्पितानिस्थापितानि कीदृशीराधावा

वर्णितंजयदेवकेनहरेरिदंप्रणतेन किंदुविल्वसमुद्रसंभवरोहिणीरमणेन च
मद॰ अमरुपल्लवंधनुरयंगतरंगितानिवाणगुणः श्रवणयालिरितिस्मरेण
तस्यामनंगजयसंगमदेवतायामस्त्राणिनिर्जितजगंतिकिमर्पितानि २

अनंगस्यकंदर्पस्यजयेत्रैलोक्यविजयेजंगमदेवतायांगमनशीलदेवतास्त्रपायांकीदृशानि अस्त्राणिनिर्जितजगंतिजितत्रैलोक्यानिइतीतिकिंअमरुपल्लवंअस्त्रतांधनुरयंगतरंगि तानिकटाक्षनिरीक्षणनिवाणः श्रवणयालिःकर्णप्रदेशलग्नायायच्चमयालिःसगुणःप्रत्यं

हृदिइति हेअनंगत्वमयिहरभ्रांत्यामहादेवभ्रमेणनप्रहरमाप्रहारंकुरु क्रुधाकोपेनकिमुकिमिति धावसि मारयितुंधावनंकरोषि हरभ्रांतियरिहरति हृदीति हेकाममहृदिहृदयेविशलताहारे

हृदिविशलताहारोनायंभुजंगमनायकः कुवलयदलश्रेणीकंठेनसागरलद्युतिः मलय॰
जरजोनेदंभस्मप्रियारहितेमयिप्रहरनहरभ्रांत्यानंगाक्रुधाकिमुधावसि २

वर्तते नायंभुजंगमनायकः शेषनागः ममकंठेकुवलयदलश्रेणीनीलोत्पलदलपंक्तिवर्तते न सागरलद्युतिः हालाहलदीप्तिः इदंमलयजरजोचंदनचंदनालेपोवर्ततेनेदंभस्मरजःकीदृ शेनमयिप्रियारहितेराधायियोगिनि २

गी॰गो॰ २६ पाणाविति हेक्रीडानिर्जितविश्वबालीलाविजितभुवनकाम अमुंचतसायकं आमृष्पुष्पबाणांपाणो हस्तमाकुरुचापंचधनुः माआरोपयसशरंमाकुर्वित्यर्थः यतः मरिष्टतजनाघातेनमरिष्टतजनघा उयाकिंतेपौरुषांकस्तवमुरुषार्थः मरिष्टतत्वेकारणमाह तस्याइतितस्यास्यराधायामृगीदृशो

पाणेमाकुरुचूतसायकमसुंमाचापमारोपयक्रीडानिर्जितविश्वमरिष्टजनाघातेन किंपौरुषम् तस्याएवमृगीदृशीमनसिजप्रेरवत्कटाक्षानलप्रेरणाज्जर्जरितंमनागपि मनोनाद्यापिसंधुक्षते २

हरिणनयनायाः मनसिजेनकामेन प्रेरवतांचलतांकटा क्षानलानांकदाचिद्वह्नीनांप्रेरणयाप्रेरणाज्जर्जरितंखंडितमभग्नंमनःमनागपि स्वल्पमाद्यापिसंधुक्षते अंकुरितंभवतिकचित्कटाक्षाप्रयोगेतिपाठः तदाकटाक्षाएव प्राप्तप्रावाणाः ३

अधुनामनोविषयीकृतांराधांप्रतिस्त्रीयंदुःखमाह अरेचापइति हेतन्विकृशांगि अरेचापेभरवा वेवचांधुनुस्तत्रनिहितः अर्पितः कटाक्षविशिखः कटाक्षबाणः मर्मव्यथामर्मपीडांताव न्निर्मातुकरोतुविशिखस्यमर्मव्यथाजनकत्वंयुज्यतएवेतिभावः अनुच्चश्यामात्माश्यास्त वर्णः कुटिलोवंकाकारः कबरीभारोयिकेशसमूहमपिमारोद्यमंकामोद्यमंतावत्करोतुम

अरेचापेनिहितः कटाक्षविशिखोवानिर्मातुमर्मव्यथांश्यामात्माकुटिलःकरोतुकबरीभारो पिमारोद्यमम् मोहंतावदयंचतन्वितनुतांविबाधरोरागवान्सछत्तस्तनमंडलस्तवकथं प्राणेर्ममक्रीडति ४

लिनस्यकुटिलस्यचमारणोद्यमोयुज्यतइतिभावः एवेअयंचविबाधरः विबोध्येमोहंतनुतांविस्तारयतां पाणेभरतोविबाधरः रागवान् लोहितवर्णः रागिणोविषयिणः मोहोममत्वंयुज्यतएवसछत्तः साधुवर्तुलस्तवस्तनमंडलःममप्राणैःकथंक्रीडतिसछत्तस्तकप्राणा

गी॰गो॰ २ तानिइति तान्येवस्पर्शसुखानियानिपुरानायकासंगमे॰प्रभवन्ति तेचतरलाभ्रूवंचलाः स्त्रिग्धाः प्रे
मान्विताहृशोश्चक्षुषोविभ्रमाविलासाः एतेनरूपं तदेवचक्रांवुजसौरभंवदनकमलसुरभित्वंएतेनरां
धात्वं सचसुधास्यंदी॰प्रमत्तइवयुक्तः गिरांवचसांवक्रिमावक्रत्वंएतेनशब्दः साचविवाधरमधुरीवि

तानिस्पर्शसुखानितेचतरलाः स्निग्धादृशोविभ्रमास्तद्वक्त्रांवुजसौरभंसचसुधास्यंदीगि
रावक्रिमासाविवाधरमाधुरीतिविषयासंगेपिचेन्मानसंतत्स्यांलग्नसमाधिर्हंतविहरव्या
धिः कथंवर्तते ५

ववत् उष्ठमाधुर्यंतदेवएतेनरसः इतिविषयासंगोपितस्यारूपरसस्पा
र्शादीनांयंचादीनांसान्निध्येपिममानसंमनः तस्याराधायांलग्नसमाधिस्त्रान्नध्यानंवर्तते त
थापिहंतइतिखेदे विहरव्याधिः कथंवर्तते ध्यानसुखस्ययोगिनोव्याधिनाशात् ५ श्रीश्री

॰मधुनाकविर्भक्तानाशिक्षयति तिर्य्यगिति मधुरस्यदनस्यकृष्णस्यकटाक्षोर्म्मयः करा क्षदर्शनतरंगा
वोयुष्माकंभक्तानांक्षेमंकल्याणंचिरंदधतुप्रयच्छंतु कीदृशाः मधुरेसुंदरेराधामुखेंदोराधामुख
चंद्रेसंमुग्धे॰प्रव्यक्तंमृदुस्यंदचकिंचिच्चनंचयथास्यात्तथाकं दलिताः पल्लविताः पुनः कीदृशाः
वंशादुच्चरत्सुवेणनिर्गच्छत्सुगीतस्यानेसुजातमदेसुकृतावधा नैर्दनमनोभिः ललनालक्षैर्गोपां

तिर्य्यक्कंठविलोलमौलितरलोत्तंसस्यवंशोच्चरद्गीतस्यानकृतावधानललनालक्षैरसंल
क्षिताः संमुग्धंमधुनेस्यदनस्यमधुरेराधामुखेंदोर्मृदुस्यंदकंदलिताश्चिरंदधतुवः शे
मंकटाक्षोर्म्मयः ६ इतिश्रीगीतगोविंदेतृतीयः सर्गः ३

गानासहस्रैर्नसंलक्षिताः नत्वाता
नदृष्ट्वाइत्यर्थः कीदृशास्यमधुस्यदनस्यतिर्य्यक्त्रक्वक्रः कंठोयस्यविलोलश्चंचलोमौलिर्मस्तकः
किरीटोवायस्यतरलोचंचलोउत्तंसोकर्णाभरणंयस्यसः पश्चात्कर्मधारयः लक्षपदंवृह
त्यामलक्षंकमुग्धाहरिविरहीत्यर्थः ६ इतिश्रीगीतगोविंदेटीकायांनारायणपंडितकृतायांत

गीगो० २८ इदानीं राधासखीं कृष्णं प्रत्याह यमुनेति राधिकासखी माधवं कृष्णमाह वक्ष्यमानउक्तवती कीदृशं माधवं यमुनातीरेयः वानीरं निकुंजः वेतसोपलक्षितलतागृहे मंदं स्तोकं आस्थितं आसीनंसुखः कीदृशं प्रेमभरेण राधायां प्रेमातिशयेनउद्भ्रांतं उद्विग्नचित्तं कथंमां पि प्रसादयंतीत्यर्थः १ उक्त

यमुनातीरवानिरनिकुंजेमंद मास्थितं प्राह प्रेमभरोद्भ्रांतंमाधवंराधिकासखी २ कर्णा
टकरागेणकतालीतालेनिंदतिचंदनमिंदुकिरणमनुविंदतिरवेदमधीरं व्यालनिलयं
मिलनेनगरलमिवकलयतिमलयसमीरं २ साविरहेतवदीनामाधवमनसिजवि
शिरवभयादिवभावनयात्वयिलीना ध्रु०

श्लोकार्थंगीतेनाह निंदतीति अस्यकर्णाटक
रागः रागलक्षणंच कथाणयाणिग्गजदंतमत्रमेकंबहून्दक्षिणकर्णेरेसंकाय्यमानः राम
सुरवाणेवैतत्कर्णाटकरागः शिखिनीलकंठइति अत्रगीतेविरहोत्कंठितावर्णनीया त २८

त्रकाव्यादौ अष्टेनाधिकावर्णनीयाः वासकशय्यासोत्कंठास्वाधीनभर्तृकातथा कलहांतरिता
चापिविप्रलब्धाभिसारिका खंडिताप्रोषितावैवनाधिकाअष्टसंमता तत्रसमुत्कंठाल
क्षणंभारतोक्तं यस्याःसमुचितेप्यन्हिप्रवासीनेतिवल्लभः सास्मरानलसंतप्ताविरहोत्कं
ठितामतेति गीतार्थस्तवहेमाधवसाराधातवविरहेसतिदीनादुःखितात्वयिविषयेभावनया
अनुचिंतनेनकामबाणकृष्णविषयेविरहेप्रविश्यस्थितोमानपीडयेष्यति इतिभावनया
लीनाप्राविष्टाकस्मादिवमनसिजविशिरवभयादिवकामबाणभयादिवकेनप्रकारेणेति
हेतीत्याह हेकृष्णसाराधाचंदनंनिंदति इंदुकिरणंचंद्रदीसी तामनुलक्षीकृत्यअधी
रं अनल्पंरवेदंविंदतिलभते मलयसमीरंमलयरवातं व्यालनिलयमिवनेनव्याल
निलयस्यसर्वस्यान चंदनवृक्षस्यमिलनेनस्पर्शेनगरलमिवविषमिव कलयतिमन्यते १

॥प्रविरलेति हेकृष्णसाराधास्वहृदयमर्मणिसजलनलिनीदलजालंसजलकमलिनीपत्रसमहं एववर्मकवचंकरोति कस्मैप्रयोजनायभवद्वेनायस्वहृदयस्थितस्यभवतोरक्षणाय कस्मादि व॥प्रविरलंनिरंतरं नियतितायोमदनशरः कामबाणतस्मादिव कीदृशंवर्मविशालंविस्तीर्णत्वं. तस्मारुदयेसर्वदातिष्ठतीतिभावः कुसुमेति कुसुमशयनीयंपुष्पशय्याकरोति कीदृशं॥प्रनल्प

॥प्रविरलनियतितमदनशरादिवभवद्वनायविशालं स्वहृदयमर्म्मणिवर्मकरो तिसजलनलिनीदलजालं २ कुसुमविशिरवशरतल्पमनल्पविलासकलाकमनी यं व्रतमिवतवपरिरंभसुखायकरोतिकुसुमशयनीयम् ३

विलासकलाभिः वहत रक्षीडगभिः कमनीयंसुंदरंपुष्पशय्यास्वयमेवमनोज्ञाश्यंतविरचनाकुशलाशय्याभावेपुष्पशा य्यामेवकरोतीत्यर्थः किमिवकुसुमविशिरवः कामः तत्शराः पुष्पाणितान्येवतल्पंशय्यातादृशंव्र तमिवशरशय्याशयनरूपंदारुणंव्रतमितिभावः किमर्थंव्रतमित्यतआह तवपरिरंभसुखायप्रालिंग नसुखायत्रासुमित्यर्थः ३

वहनीति साराधाउदरंमनोज्ञं॥आननकमलंमुखकमलंवहनिधारयति कीदृशंचलिनंउन्मलितं य ढिलोचनजलंनेत्राभ्यांभरंतंधारयति इतिकिमित्यविधुमिव कीदृशंविधुंविकटाः कालाःविधु तुदंतंराहोर्दंतास्तैर्दलनेनपीडनेनगलितामृतधारायस्मात् ४ विलिरवतीति हेकृष्णसा राधा॥प्रशस्तंशरभूतंकंदर्पस्वरूपंभवंतंत्वंरहसिएकांतेकुरंगमदेनमृगमदेनकस्तूरिकया

वहनिचचलितविलोचनजलभरमाननकमलमुदारं विधुमिवविकटविधुंतुदंतदल नगलितामृतधारं ४ विलिरवतिरहसिकुरंगमदेनभवंतमसमशरभूतं प्रणमतिम करमधोविनिधायकरेचशरंनवचते ५

विलिरवनि॥अधः कामरूपस्यभवतोधस्तान्म करंकामबाहनंविनिधायकृत्वाकरेहस्तेनैवचतंनूतनाम्रस्वरूपंशरंबाणंचविनिधायसंस्था प्य प्रणमतिप्रज्ञानंतरंप्रणामोयुज्यतएवमकरध्वजत्वेप्रसिद्धेपिवाहनत्वेनदोषः ५

गी॰गो॰ ३०

प्रतिपदमिति हे कृष्णसाराधा प्रतिपदं प्रतिलक्षणं इदमपि निगदति वक्ति हे माधव कृष्णतव चरणे पतिताहं किमिति त्याह त्वयि विमुखे मयि सपदि तत्क्षणं सुधानिधिरपि च विषायते तदाहशरीरं मे जानुतो विस्तारयति यतश्चैवं कुरुते अतस्तव चरणे पतिता ६ ध्यानेति हे कृष्ण अतीव दुरापं दुर्लभं भवंतं ध्यानलयेन चित्तैकाग्र्यप्रलयेन पुरोऽग्रे यरिकल्प्य कल्पनां

प्रतिपदमिदमपि निगदति माधव तव चरणे पतिताहं त्वयि विमुखे मयि सपदि सुधा
निधिरपि तनुते तनुदाहं ६ ध्यानलयेन पुरः परिकल्प्य भवंतमतीव दुरापं विलपति हसति विषीदति रोदिति चंचति मुंचति तापं ७ श्रीजयदेव भणितमिदमधिकं यदि मनसानटनीयं हरि विरहाकुलबल्लवयुवति सखीवचनपठनीयम् ८ पद ८

कृत्वा मयि स्नेहं इदानीमपि नकरोतीति विलापं करोति हसति भवदूर्शनेन निषीदति हास्यानंतरं भानार्थं क्यातेरा तएश्वरादिति यंचति स्थानांतरं गच्छति स्थानांतरे आलिंगनादिकं करिष्यतीति अतएवतापं मुंचति मनःस्तापं त्यजति ७ श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवेन भणितं कथितं इदं गीतं मनसा चिंते

नाधिकं सातिशयं यदि नटनीयं नर्तयितव्ये तदाहरि विरहेण कृष्णवियोगेनाकुलायाबल्लवयुवत्याः राधायाः सखीवचनं गीतरूपं पठनीयं जयदेवगीतिषुइदमेवातिशयितमितिभावः ८ गीतोक्तमर्थंश्लो केनाह श्रावासइति हे कृष्ण हंतेतिखेदे सारा धापित्वद्विरहेणभवद्वियोगेनहरिणीरूपायतेमृगी रूपमिवाचरति कथमित्यत आह श्रावासागह विधिनायतेवनमिवाचरतीतित्वद्विरहात् प्रि

श्रावासोविधिनायते प्रियसखीमालापिजालायतेनायोपिप्वसितेनदावदहनज्वालाक
लापायते सापित्वद्विरहेणहंतहरिणीरूपायते हाकष्टंकदर्थयतिमयमनविरचयन्शा
र्दूलविक्रीडितम् २

यसखीमालापिसखीसमूहोपिस्वेच्छागमननिवारकतयाजालमिवाचरति नायोपिदेहदाहोपिप्वसितेनप्रश्वासोच्छ्वसनदावदहनज्वालाकलापायते श्रररणपव न्हिज्वालापरंपरेवाचरतिकदर्थयतियमयमनविरचयन् शार्दूलविक्रीडितंवा प्रचेष्टंविरचयन् कुर्वन् मृगीमरमंशार्दूलदेव

गी० गो० ३१ इदानीं सरवीपुनरपिराधायाः दुःखचेष्टितंगीतेनाह स्तनेति देशारवरागेः रागालक्षणं आस्फोटना विः कृतरोमहर्षनिर्यच्चसन्नरुविशालबाहुः प्रांशुः प्रभुउद्युतिरिंद्रगोदेशारवरागः किलम स्मरनिः १ हेकेशवविपक्षतवविरहेजातेसतिराधिकाएवमेवंचेष्टितेकीदृशमित्यतआह कृशां

देशारवरागेणकतालीताले स्तनविनिहितमपिदारमुदारं सामनुते कृशतनुरिवभारभृ १
णधिकविरहेतवकेशवकृसरसमस्तरणमपिमलयजपंकं पश्यतिविषमिववपुषिसशं
कभृ २

तनुर्विरहकृशशरीरासाराधास्तनविनिहितमपिस्तनयोः स्थापितंउदारंबहुमत्यंहार
मपिमुक्ताहारमपिभारमिवमन्यते १ मरसमिदंरहात् २ ति साराधासरसमस्तरणंसार्द्रचिक्करणं
मलयजपंकमपिचंदनलेपमपिवपुषिसशंकं विषमिवपश्यतितव

श्वसितेनेति साराधाश्वसितपवनेनिश्वासवायुंमदनदहनमिवकामाग्निमिववहतिधारयति वाणेरपिवाह
कत्वात् कीदृशं अनुपमउपमरहितः परिणाहोविशालतायस्यसहादाहंउष्मत्वाद्दाहयुक्तं ३ दिशीति
साराधासजलकणजालं अश्रुबिंदुसमूहसहितंनयननलिननेत्रोपर्यादिशिभवदर्शनंवांछया
किरतिक्षिपतिकीदृशमिवगलितनालमिवशलितदंडमिव ४ नयनेति साराधानेयनविषयम

श्वसितपवनमनुपमपरिणाहं मदनदहनमिववहतिसदाहम् ३ दिशिदिशिकिरतिसजल
कणजालं नयननलिनमिवविगलितनालं ४ नयनविषयमधिकिशलयतल्पं कलय
तिविहितहताशविकल्पं ५ त्यजतिनयाशिनलेनकं वालं वालशशिनमिवसायमलोलम् ६

पिनेत्रगोचरमधिकिशलयतल्पंपल्लवशयनीयं विहितहताशविकल्पंविहितः कृतःहताशविकल्पो
ऽपितकोपत्रतादृशंकलयतिगणयतिमनुते ५ त्यजतीति सायाशिनलेनहस्ततलेनकपोलंगंडस्थ
लत्यजतिसचिंत्यत्वात्कमिवसायंसंध्याकालेश्लोलंनिश्चलंवालराशिनमिवद्वितीयाचंद्रमिवहस्ते
नाछादितत्वात् अल्पदृश्यतयाचंचलाच्चसाध्यहस्तस्यलोहितत्वात्संध्यासाम्यं ६

गी॰गो॰ ३२ हरिरिति सानिकाममरतिशयेनकामंसाभिलाषंहरिरितिहरिरितिजयति कथंभूतेवविरहविहितमरणेवविरहविहितमरणोवयिरागेनविहितंकृतंमरणंयस्याः सा अन्योयिमरणोहरिरितिमंत्रंजपति ७ श्रीजयदेवेनभणितंउक्तंइतिपूर्वोक्तंगीतंकेशवपदंकेशवएवपदंविश्रांतिस्थानंयस्य तेभक्तेसुखयतुकीदृशंअयनीतंउपढौकितं ८ अधुनासातवविरहेणवश्यंम्रियतइतिस

हरिरितिहरिरितिजपतिसकामं विरहविहितमरणेवनिकामं ७ श्रीजयदेवभणितमतिगी
तंसुखयतुकेशवपदमुपनीतं ८ पद ५ सारोमांचतिसीत्करोतिविलपत्युत्कंपतेताम्य
तिध्यायत्युद्भ्रमतिप्रमीलतिपतत्युद्घातिमूर्च्छत्यपि एतावत्यतनुज्वरेवरतनुर्जीवेन्नकिं
तेरसात्स्वर्वैद्यप्रतिमप्रसीदसियदित्यक्तोन्मथाहस्तकः २

चयन्नाह सारीमांचतीति हे स्वर्वैद्यप्रतिम अश्विनीकुमारतुल्ययदित्वंप्रसीदसिप्रसन्नोभवति तदावरतनुः सुकुमारांगीसारा धारोतावतिअतनुज्वरेकामज्वरेसतितेतवरसात्किंनजीवेत् अपितुजीवेदेवरसः शृंगारः ओ षधश्च अन्यथाप्रसन्नता १

भावेहस्तकः हस्तालंबंत्यक्तः निरस्कृतः ज्वरेसतिएतेव्याधयोभवंतिचेत्तस्यांवर्त्ततेइत्याह सारीधारोमां चतिरोमांचंप्राप्नोतिसरोमांचिताभवतीत्यर्थः सीत्करोतिसीत्कारंकरोतिविलपति विलोपकरो ति उत्कंपतेसकंपाभवति ताम्यतिग्लानियुक्ताभवतिध्यायतिचिंतयति उद्भ्रमति उद्भ्रांताभवति प्रमीलतिनेत्रनिमीलनंकरोतिपतत्तिशय्यादेर्गच्छति उद्घातिउच्चैर्गच्छतिमूर्च्छतिमूर्च्छांप्राप्नोति

स्मरातुरांदेवतवैद्यहृद्यत्वदंगसंगामृतमात्रसाध्याम् विमुक्तबाधांकुरुषेनराधामुयेंद्रवज्रादपि दारुणोसि २

ज्वरिणः मूर्खस्यएतत्सर्वंभवति २ स्मरातुरामिति हेदेवतवैद्यवत् अश्विनीकुमारवत् हृद्यसुंदरहे तुभूतेइंद्रदारुनुजत्वंयदिराधांविमुक्तबाधांयक्तयीडांनकुरुषे अतोवज्रादपिदारुणोसिकुलि शादपि अधिकविधमोसिस्मरातुरांकामार्तांपुनः कीदृशीत्वदंगसंगः तवशरीरसंबंधएवामृततत न्मात्रेणसाध्यांमतिकर्तुकार्याम् २

एवंविधापित्वच्चिंतनेनेवजावतीत्याह कंदर्पेति हेकृष्णस्यास्याराधायाश्चेतोमनः चिरंचिरकालंचंदनस्यचं
प्रेमसः कमलिनीकमलिन्योश्चचिंतासुस्मरणेष्वप्रियतामप्यतिलालनियुक्तंभवति दिदृक्षमहदाश्चर्यमेकाग्रया
श्रुस्याःकंदर्पज्वरेणकामतायेनयः संज्वरस्तीव्रतेनंप्राकुलान्चंचलात्मनुः शरीरयस्याः तस्याः किंतुरहसि
एकांतेस्थितासोराधात्वामेवेकंप्रसाधारणंप्रियवल्लभंध्यायतीक्षणंमुहूर्तंचांतिविश्रेत्क्षांत्यायत्नतयात्वकां

कंदर्पज्वरसंज्वराकुलतनोराश्चर्यमस्याश्चिरंचेतश्चंदनचंद्रमः कमलिनीचिंतासुयताम्यति किं
तुक्षांतिवश्रेतशीतलतनुत्वामेवमेवप्रियंध्यायतीरहसिस्थिताकथमसोक्षीणक्षणंप्राणिति ३
क्षणमपिविरहः पुरानसेहेनयननिमीलनविन्नयायतेस्वप्नेतिकथमसोरसालशारवाचि
रविरहेणविलोकयिष्यितास्यं ४ तिवशेतेतिपाठः तदाअस्मिन्क्षणेनांयातः क्षणांतरेआरा
मिष्यतीतिप्रत्युरागेणकथंप्राणितिजीवतीतिकथमितिप्रश्नेकीदृशीक्षीणकृशांगी ३ क्षणमिति हे
कृष्णयथाराधायातेतवविरहः वियोगः कपुराद्यर्वक्षणमपिनसहेनसाटः कीदृशाराधायानयनयोर्नि
त्रयोर्निमीलननिरंतरदर्शनन्नाशाच्चक्षुर्निमिलेणविन्नयात्रः दितया असोराधाचिरविरहेणतवचि
रवियोगेनकथंप्रवसितिनज्ञायतेकिंकृत्वाप्रुष्यितास्यारमालशारवाआम्रशरवाविलोक्य ४

इदानींकथंप्रकृतमत्यक्काकविभक्तानांविषयतिदृष्टीति गोपतनोगोपशरीरस्यकंसादिषः श्रीकृष्णस्यवा
हुर्हस्तः भवरतस्तवभक्तस्येत्यर्थः श्रेयांसिकल्याणानितनोतुविस्तारयतुकीदृशोवाहुः वत्स्याजलव
र्षेणव्याकुलस्यहृदितस्यगोकुलस्यगोसमूहस्य श्रवनस्याइक्षणनुरागात्गोवर्द्धनंवर्तनेऽहृ
त्यउद्धोत्याचिरंचिरकालंस्वत्याहंविभ्रत्धारयत् पुनःकीदृशवाहुः वल्लवसुंदरीभिर्गोपगोपीभिरधि

दृष्ट्याकुलगोकुलावनरसादुद्धृत्यगोवर्द्धनंविभ्रद्वल्लवसुंदरीभिरधिकानंदमाचिरंचुंबितः कं
दर्पेणातदर्पिताधरतटीसिंदूरमुद्रांकितोवाहुर्गोपतनोस्तनोतुभवतः श्रेयांसिकंसद्विषः ५
इतिश्रीगीतगोविंदेस्निग्धमाधवानामचतुर्थः सर्गः ४

कानंदमत्र श्रतिहर्षाच्चुंबितः पुनःकी
दृशंकंदर्पेणकामवशात् तन्नामिगोपीभिरर्पिताप्यापिता श्रधरतटमाएवसिंदूरमुद्रांकितः सं
दूरचिह्नालोहितत्वातेरंकितः चिह्नितः ५ इतिश्रीगीतगोविंदटीकायांस्निग्धमाधवोनामचतुर्थः

गी॰गो॰ ३५ इदानीं कृष्णप्रेरितासखीराधामाह अहमिति इतिमधुरिपुणाकृष्णेननियुक्तोप्रेरितासखीस्वयमेत्यागत्य इदंवक्ष्यमाणंवचः राधांप्रतिजगादउक्तवतीइतिइतिकिंहेसखिअहमिहनिकुंजेनिवसामिस्थितास्मित्वंरा धांप्रतियाहिअनुनमत्वांत्वयमनुनयवचनेनममसात्वनववसांराधांअनयेथाः आनयस्वेति २ वरारी रागः रागालक्ष्येणतुविनोदयंतीदयितंसुकेशीसुकंकणाचामरचालनेनकर्णेधानासुरपुष्पगुच्छरागने

अहमिहनिवसामियाहिराधामनुनयमदचनेनचानयथाः इतिमधुरिपुणासखीनियुक्तास्वयमि दमेत्यपुनर्जगादराधाम् २ वदरीरागोपरिमठतालेन हतिमलयसमीरमदनमुपनिधाय स्फु टतिकुसुमनिकरविरहिहृदलनाय २ तवविरहेवनमायलीसखिसीदति येकथितावरारीति

अत्राभिसारिकानायिकावर्णनीयातस्याः लक्षणंरसिकसर्वस्वे संस्कृतात्प्राकृतंमिष्टंततोपभ्रंशंतोपि तेनततोमभ्रंशभाषाकृतं ततःप्रियतरावेश्यास्वतंत्रावाभिसारिकेतितत्रकृष्णा सज्जीकृत्वात्मानं त्वाकृष्णयोवनेनमदेनवा अभिसारयतेकांतं वीतिनाभिसारिकेति वदतीतिहे सखीराधे तवविरहेवियोगेसतिवनमालीकृष्णःसीदति दुःखितोभवति कस्मिन्सति मदनंकामंउपधा

यसहायंकृत्वामलयसमीरंदक्षिणपवनेचहतिसतिपुनः कस्मिन्सतिविरहिणांवियोगिनांहृदयदल नायस्फोटनायकुसुमनिकरपुष्पसम्हेस्फुटतिविकसतिसति २ मदनविशिखवेकामबाणेयतितदि हतीति हेराधे सश्रीकृष्णः शिशिरमयरवेचंद्रमसिदहतिसतिमरणं अनुकरतिमरणाकृका

दहतिशिशिरमयूखेमरणमनुकरोति मतिमदनविशिखवेविलुठतिविकलकरोति २ ध्वनतिमधुपसम्हेश्रवणमपिदधाति मनसिवलितविहंगनिशिनिशिरुजमुप पाति ३

रंकरोति मदनविशिखवेकामबाणेयतितसतिविलुठति अतिशयेनविलापंकरोति कीदृशःकृ ष्णः विकलतरः विकलतरः २ ध्वनतीति सकृष्णःमधुपसम्हेध्वनतिशब्दंकुर्वतिसति श्र वणंकर्णंअपिदधाति अंगुल्यग्रेणाच्छादयति मनसिवलितविरहेजाते विरहेसतिनिशिनि शिश्रतिरुजंपीडांउपयाति अनुभवति ३

MANUSCRIPT CONTINUED IN

NEXT REEL

END

REEL NO. : 319